

El lèxic en els col·loquis valencians sobre la Guerra del Francès

Joaquim Martí Mestre
Universitat de València

1. Valor lèxic dels col·loquis

Entre 1808 i 1814 es publicaren diversos col·loquis valencians anònims de caràcter noticier i propagandístic referents a la Guerra del Francès i a la immediata postguerra. Els textos editats entre 1808 i 1811, abans de l'ocupació de la ciutat de València per les tropes del mariscal Suchet, informaven sobre la marxa de la guerra, incidint especialment en les victòries sobre els francesos i en els fets heroics dels espanyols, i animaven a l'allistament i a la lluita contra les tropes imperials.

En els col·loquis editats després de l'eixida de les forces napoleòniques de València (5 de juliol de 1813) hom demanava el càstig dels afrancesats i antics col·laboracionistes i hom censurava durament l'actuació dels francesos durant l'ocupació de la ciutat. En un primer moment, en les peces publicades en 1813, durant el període constitucional, es parlava favorablement de la Constitució, la qual cosa canvià radicalment en els textos publicats amb posterioritat a l'arribada de Ferran VII a València (16 d'abril de 1814), en els quals s'adoptava una posició monàrquica absolutista, d'acord amb el canvi de rumb dels esdeveniments polítics.

Tots aquests papers, al mateix temps que tractaven de degradar els enemics francesos, contribuïren a l'arrelament del patriotisme espanyol entre el poble valencià (veg. Martí 1999).

A pesar del seu interès, des d'un punt de vista lingüístic, aquests textos pràcticament no han estat tinguts en compte tradicionalment pels grans diccionaris històrics i etimològics catalans (DCVB i DECat), i només en el DAg s'hi pot trobar alguna referència, encara que sense citar-ne expressament la font. Per això, ens ocuparem ara de l'estudi del vocabulari d'aquests col·loquis, incidint especialment en els aspectes de major interès, com els neologismes procedents del francès, els mots i accepcions no registrats en els diccionaris històrics, i alguns fraseologismes.¹

Aquests col·loquis, destinats a un públic ampli, es valen del llenguatge popular i del registre col·loquial, basat en el mode oral espontani, amb l'objectiu de connectar amb facilitat amb el seu destinatari potencial, acostumat a aquest tipus de llenguatge. El caràcter dialogat que generalment adopten afavoreix la tria d'un estil col·loquial. Per tot això esdevenen un mitjà valuós per conèixer la realitat lingüística valenciana de les primeres dècades del segle XIX, etapa clau per a entendre el nostre lèxic popular actual.

Això explica la presència freqüent de mots usats en sentit figurat, de caràcter col·loquial, dels quals ens hem ocupat en altres ocasions (Martí 2006), alguns dels quals representen accepcions no registrades en els diccionaris històrics. Per ex. *arruixar* 'disparar' (*Raspós* 4^a, 4), *cantada* 'advertència, consell' (*Eixèrsit*, 4), 'cridòria, brogit' (*Raspós* 3^a, 2), 'baralla, gresca' (*Rafelo*, 1), *empallat* 'ple' (*Raspós* 3^a, 2; *Raspós* 4^a, 4), *fotja* 'covard' (*Estàtua*, 5), *triquitrac* 'combat, lluita' (*Tarròs*, 3), *unflar* 'resignar-se' (*Bernat*, 3; *Rafelo*, 3), entre altres.

D'altra banda, tenint en compte que el registre col·loquial és el que presenta un major nombre de diferències interdialectals, els col·loquis tenen també un gran valor per a l'estudi de la variació diatòpica, des del moment que representen una contribució de

¹ Deixem per a una altra ocasió l'estudi dels col·loquis d'aquesta temàtica de Carles Leon i de Joan Baptista Escorigüela, ja que preferim estudiar-ne el vocabulari en el conjunt de l'obra d'aquests autors.

primer ordre al coneixement de la varietat valenciana en èpoques recents. Així, s'hi poden llegir mots dialectals com els següents: *aparellar* (una bèstia) (*Trilingüe*, 1), *atarlar* 'destruir, arruïnar' (*Eixèrsit*, 7), *corbella* (*Pep*, 2), *culdol* (*Trilingüe*, 4), *corsos* 'diarrea' (*Chorro*, 4), *dacsa* (*Eixèrsit*, 10), *dependre* (*Raspós* 4^a, 3), *despernegar-se* (*Estàtua*, 6), *esquallar* (*Chorro*, 1), *moscarda* (*Tarròs*, 3), *talpó* (*Eixèrsit*, 3), etc.; alguns d'origen aragonés, com *acatxar* (*Joro*, 4; *Rafelo*, 4), *carcallada* (*Eixèrsit*, 8), *fanzella* 'manera, estil, patró' (*Chusep*, 2), o *sinse* (*Pasmat*, 2; *Estàtua*, 2).

Comentem amb una mica més de detall alguns mots dialectals.

aspat: "primer tots morirem / com el gran Seràpio *aspats* / que tal nisaga nos mane" (*Raspós*, 2), els francesos. En el DCVB *aspat* 'en forma d'aspa' (cast. *aspado*), 'prim i sec com un aspi' (Maestrat), 'defallit, molt flac per falta d'aliment' (València), 'empobrit, eixut de diners' (Maestrat), sense documentació. El DECat i el DAG no registren aquest adjectiu. En el DIEC i en el GDLC *aspat* figura només amb el sentit 'en forma d'aspa', en canvi, el DNV recull també els altres tres sentits del DCVB. Els diccionaris valencians del segle XIX també se'n fan ressó. En Escrig (1851) *aspat de fam* 'desfallecido, desmayado por la flaqueza del estómago', EscLl hi afegeix *aspat* 'aspado, extenuado, enmagrecido, ahilado', i en MGad *aspat* 'flaco, seco' i *aspat de fam* 'extenuado de hambre'. Així mateix, el documentem en textos valencians popularistes del segle XIX i de principis del XX, sobretot amb els sentits de 'defallit, extenuat per falta d'aliment' o 'molt prim', exs. "Pagant més contribusions, / vinga la cosa com vinga, / hi à en Madrit una eixeringa / que mos chupla hasta els sisons. / [...] Estem com toïna en prensa, / més *aspats* que algú se pensa. / Y per qui? Per una dona: / la mamantona canalla" (*El Mole* 1855, II, 185-186), "Si no vingueres en mi / [...] t'agueres quedat *aspat* / de galeno en un camí" (*Milacres del loco y el baldat* 1847, 6), "la machor part dels viachers anaben *aspats* per los carrers de Molvedre" (*El Saltamartí* 1862, núm. 22, p. 2), "En l'ivern, parat sis mesos, / mig *aspat* de fam y fret" (*Abelles y abellerols* 1878, 13).² En el text següent sembla fer referència al fet de restar algú sec, mort: "–Estic que rebente de ràbia, y no hi à afaram que m'aguante. [...] –Ahí t'agarrarà un choto que et quedaràs *aspat*, y més ert que un fus" (*El Mole* 1840-41, I, 60).

El substantiu *aspi*, *àspia* 'espècie de debanadora petita que serveix per debanar i fer troques' s'aplica també figuradament a l'aspecte magre o sec: 'persona magra' (València), *cara d'aspi* 'cara magra i llarga' (Mallorca), *més sec que un aspi* 'molt sec' (Mallorca), *esser un aspi sense troques* 'estar molt magre' (Barcelona, València) (DCVB; DECat, I, 450), *àspia* 'persona flaca o de pocas carnes' (Escrig, EscLl, MGad). Coromines (DECat) explica aquest sentit figurat tenint en compte les característiques de l'*aspi* o *àspia* "objecte d'allò més tènue i molt llarg", i aclareix que la forma femenina *àspia*, que, igual que *aspi*, compta amb documentació del segle XIV, actualment és usada en valencià i menorquí. Segons Coromines (DECat), el cat. *aspi*, *àspia* correspon al cast., port. i it. dial. *aspa*, it. *aspo*, del mateix significat, procedents probablement d'un gòtic *HASPA id. En cast. *aspa*, a més del sentit del cat. *aspi*, té altres sentits: 'conjunto de maderos o figura en forma de X', 'aparato exterior del molino de viento, en figura de X', 'cada uno de los brazos de este aparato' (DCECH, I, 380). En català tampoc no és desconegut *aspa*, del qual es cita un document medieval (1331), amb el sentit de 'conjunt de dos bastons posats en forma de creu, que travessen un arbre de premsa, d'argue, etc., i serveixen d'agafall per fer funcionar l'aparell' (DCVB; DECat, I, 450), 'barra de l'argue o del timó' (VLCM). Més recent sembla ser *aspa* amb el sentit de 'bastó travessat per dos bastonets entrecruats, que serveix per reduir la troca a rams', que el DCVB registra a Pego, el qual correspon al cat. *aspi* o *àspia*, i que

² En el darrer exemple referit també al fred, cf. *estar aspat de fret o de fer faena* (veg. Martí 2006); amb un sentit diferent, ponderant la primesa, *quedar més aspat que un grill clavat en la paret* (Martí 2017).

probablement té o ha tingut una major extensió en valencià, tenint en compte que en EscLl i en MGad apareix *aspa* com a sinònim d'*aspi* i *àspia*. Tot i aquesta documentació medieval d'*aspa* en català, en el DCVB sembla considerar-se un mot procedent del cast. *aspa*.³ Coromines (DECat) no es pronuncia explícitament sobre la genuïtat d'*aspa* en català, però fa referència al document de 1331 reportat pel DCVB, amb la qual cosa entendriem que, de confirmar-se,⁴ almenys amb aquest valor, tenint en compte la data de documentació, podria ser genuí. Bruguera (2006, 87), per la seua part, inclou *aspa* (any 1331) com a derivat d'*aspi*, i *aspat* com a derivat d'*aspa*. Més dubtes pot presentar la genuïtat d'*aspa* amb el valor d'*aspi*, *àspia* 'estri que serveix per a distribuir el fil en troques o madeixes', per la manca de documentació i pel seu ús més limitat en l'espai. En el cas de l'adjectiu *aspat* amb els valors que recullen els diccionaris valencians del segle XIX, el DCVB, i els textos popularistes d'aquest mateix segle, tenint en compte que aquests sentits no són recollits en el DRAE ni en el NTLLE, i que no semblen ser coneguts en castellà,⁵ ens inclinàriem més aviat per una creació semàntica valenciana, en relació amb *aspi*, *àspia*, i considerant que en valencià també es coneix el verb *aspar* com a variant d'*aspiar* 'passar el fil del fus a l'aspi per fer el ram' (DCVB), i, segons Escrig, *aspar-se* amb el sentit d' 'enmagreirse o ahilarse'.

esbramar 'renyir de forma agra i violenta' (*Bernat 2^a, 3*), no registrat en el DECat; en el DCVB es registra en els diccionaris de Carles Ros⁶ i d'EscLl.⁷ No figura en el DIEC ni en el GDLC, però sí en el DNV. No el trobem tampoc en els diccionaris del Principat del segle XIX. Mot derivat de *bram*, com l'occità *esbramar* 'épouvanter par des cris' (Malvezin, 182), *esbramassa* 'galvauder, gronder en criant, épouvanter par des menaces' (Mistral, 971).

estudi 'dormitori': "yo al capsal / del llit tenia un paper / [...] ans de chitar-me el llechia / dins de l'estudi" (*Guerrillero*, 6). En el DAG (III, 346) *estudi* 'entressol; cuarto principal, habitació on hi ha l'arca de la roba i el llit principal; aposento en general' (Mallorca, València); en el DCVB *estudi* 'cambra, habitació, especialment la de dormir', en val. i bal. Coromines (DECat, III, 811) informa que aplicat primerament a la institució d'estudis, el mot *estudi* passà a designar "el gabinet o cambra on es treballava," i després "s'esborrà ja la idea de treball intel·lectual," com es veu en Onofre Pou. Segons el mateix filòleg, "això ha quedat particularment en el valencià central [...], almenys fins a la Vall de Gallinera [...]; en el Nord no és d'ús comú però sí comarcal, almenys del NE." Amb aquest sentit no es registra en el DIEC ni en el GDLC, però sí en el DNV, que recull *estudi* com a sinònim de *dormitori*. És prou habitual en els col·loquis valencians dels segles XVIII i XIX (veg. Martí 2011). En el procés del

³ Amb tot, això no acaba de quedar clar, perquè en l'apartat de l'etimologia d'*aspa* en el DCVB es llegeix: "del cast. *aspa*, mat. sign. La forma catalana és *aspi* o *àspia* amb el significat 1," és a dir, amb el significat que aquest diccionari recull a Pego. Per tant, podria ser que, en realitat, considerés com a castellanisme només aquest ús. Moran i Rabella (45) consideren *aspa* 'conjunt de barres o pales que van encreuats' com una variant d'*aspi*, "potser per influència del cast. *aspa*."

⁴ Convé actuar, però, amb prudència, perquè hom cita aquest mot en l'època medieval només en aquest document, i a més de forma indirecta, a través d'una transcripció del segle XVIII, que en la mateixa frase conté, segons el DCVB, una errada: "Dues arpanes ab lurs aspes," que, segons el DCVB, "deu esser lectura errada per *àrganes*." En el mateix document es cita "tres gindars ab aspes" i "quatre anells d'aspes de gindas" (ps. 411, 413).

⁵ Fora d'alguns punts dels parlars castellanoaragonesos del País Valencià, on segurament es deuen a la influència del valencià, com a Ludiente *aspao* 'delgado' (veg. Martí 2006).

⁶ En un col·loqui de Carles Ros llegim: "per so [...] no tinch a bé siga alta / la muller al marit pobre, / perquè ella el riny y l'esbrama" (*Rahonament y coloqui nou hon se reciten les fatigues y treballs que passen los casats curts de havers s. a., 3*).

⁷ També en Escrig: *esbramar* i *esbramar* 'repulsar agriamente y con violencia o rebato, desairar'. També EscLl recull la variant *esbramar*.

cavaller i l'alcovota (1410) sembla fer ja referència a una cambra on hi havia el llit (CICA: Alcovota, p. 196), i així es troba també en documentació de Roís de Corella: “Ítem, en lo *studi*: Hun llit de posts” (any 1481, CIVAL); en un altre document de mitjan segle XVI, comprovem que en l’estudi a més del llit podia haver-hi un escriptori: “Ítem, en lo altre *studi* après següent fonch atrobat lo següent: Primo, un lit de camp usat ab dos matalafs e una fillola, ab sa vànova e flaçada; ítem, un scriptori de noguer vell vuyt; ítem, una caixa de noguet ab molt papers de poca importància” (any 1543) (Juan Redal, 271), en l’inventari dels béns materials del senyor d’Alaquàs. El pas del significat de gabinet o cambra de treball del mot *estudi* al de dormitori es veuria facilitat considerant que la cambra privada destinada a dormir, en determinades cases, podia contenir un escriptori, i ser usada ocasionalment com a gabinet. Després passaria a aplicar-se per extensió al dormitori en general, encara que no hi hagués escriptori. En un poema publicat en l’*Almanaque de Las Provincias para 1910* llegim que la cambra on dorm el llaurador es diu *estudi*, i no *quarto*: “que aquell quarto a hon dorm en casa, / no-l quarto, l’*estudi* es diu” (111), i Llorente Falcó (III, 83-84) recordava l’*estudi* com “la habitación de los novios [és a dir, dels novençans] campesinos de los pueblos de nuestra huerta,” nom que encara rebia en la seua infantesa.

Així mateix, els col·loquis permeten documentar alguns mots populars usats en les primeres dècades del segle XIX en valencià i que actualment o bé s’han antiquat o bé es troben en vies d’envelliment en la llengua parlada en valencià general. Per exemple, hi apareixen sempre els adverbis *abans*, *ans* i *enans*, sense la presència del castellanisme *antes*, actualment molt difós, així com *menys* i *manco*, però no el castellanisme *menos*; igualment, hi trobem mots com *aconhortar* (*Proclama*, 5), *adobar* ‘posar en orde’ (*Tarròs*, 2), *afollar-se* (*Chorro*, 4), *agafar* (*Trilingüe*, 4; *Bernat* 2^a, 2) i *gafar* (*Rafelo*, 3), *brusent* (*Joro*, 4), *capgirar* (*Proclama*, 6), *enutjar-se* i *anutjar-se* (*Bernat*, 3), *enfredar* (*Felip*, 3), *esbalair* (*Felip*, 1), *església* (*Bernat*, 2; *Raspós* 3^a, 1, 4), *esplet* ‘collita’ (*Proclama*, 6),⁸ *esplugar* ‘prendre o buidar amb engany o habilitat’ (*Chusep*, 5),⁹ *fossar* (*Bernat*, 2), *groisut* (*Chorro*, 3),¹⁰ *guarnir* (*Raspós* 4^a, 2), *llest* (*Felip*, 2), *mallar* (*Raspós*, 2), *nafrar* (*Proclama*, 3), *rompre* (*Trilingüe*, 1), etc.

En alguns casos es nota la convivència de la forma genuïna tradicional i del castellanisme equivalent que ha anat progressant, com en *adéu* (*Joro*, 7; *Estàtua*, 8; *Raspós*, 4; *Raspós* 2^a, 4; *Raspós* 4^a, 4), i *adiós* (*Felip*, 8; *Guerrillero*, 12; *Raspós* 3^a, 4; *Chorro*, 7; *Proclama*, 8), *fel* (*Bernat*, 2), i *fiel* (*Felip*, 7; *Pep*, 2; *Rafelo*, 3), *sabre* (*Raspós* 2^a, 4), però també *sable* (*Rafelo*, 2), *esglai*, juntament amb *susto* en el mateix vers: “prou *sustos* y prou *esglays*” (*Joro*, 5) i *esglayar* (*Bernat* 2^a, 3), al costat d’*assustar* (*Estàtua*, 1; *Raspós* 3^a, 3), o *pregar* (*Trilingüe*, 4; *Rafelo*, 5), juntament amb el castellanisme *rogativa* (*Joro*, 5; *Eixèrsit*, 9).

No oblidem tampoc que els autors dels col·loquis són persones instruïdes, i estan capacitats per a fer servir mots cultes, o per a canviar a un registre més elevat quan les circumstàncies ho demanen. Així sol ocórrer sobretot quan hom al·ludeix directament, amb un to solemne d’enaltiment, a la monarquia, als dirigents polítics, a l’exèrcit o a la religió.¹¹ En aquest sentit, juntament amb les formes populars i col·loquials, els nostres

⁸ En el DCVB es registra només en català oriental; el DECat (III, 656) no n’aporta documentació valenciana, però sí del verb *espletar*.

⁹ Amb aquest sentit, el DCVB el registra només en mallorquí.

¹⁰ Variant de *gruixut*. La *o* podria explicar-se per dissimilació o per influència de *gros*. El DCVB registra l’adjectiu *gruixut* en cat. or. i en nord-occid. però no en valencià. L’altea Francesc Martínez també fa servir en els seus escrits *gruixut*, *groixut* (Colomina, 217) i *grotxut*: “el Jesuset tot nu, que sembla bracejar i no tindre quietes les *grotxudes* cametes” (*Coses de la meua terra. La Marina* 1947, III, 36).

¹¹ En els col·loquis dialogats sovint hi ha un personatge més culte o seriós, en boca del qual solen posar-se els mots més formals. Els autors de vegades aprofiten aquests canvis de registre amb efectes

textos poden incloure cultismes estilístics,¹² com per exemple, *afllicció* (*Proclama*, 3), *contrició* (*Raspós* 3^a, 4), *dicteri* (*Eixèrsit*, 2, 8), *digressió* (*Guerrillero*, 1), *equitat* (*Pasmat*, 2), *invicte* (*Joro*, 7), *làmina* (*Trilingüe*, 4), *perfidia* (*Estàtua*, 1), *prosàpia* (*Chorro*, 4), *tributar* (*Estàtua*, 2), *vexar* (*Felip*, 6), etc. Això mateix explica l'ús de castellanismes que semblen purament literaris, ex. *acopiar* (*Joro*, 6), *acrisolar* (*Bernat*, 1), *enjaecat* (*Felip*, 6), *navio* (*Guerrillero*, 8), *sublime* (*Felip*, 3), *tiniebles* (*Bernat* 2^a, 3), etc.

2. Mots no registrats o accepcions no registrades en els diccionaris històrics

ajustat, en l'expressió *viure ajustat* 'viure conforme a la llei' (*Chilo*, 3).

alfals 'camp sembrat d'alfals, alfalsar' (*Pep*, 1), per metonímia d'*alfals* (planta herbàcia). Veg. Martí (2011, 2017).

antevespra 'antevigília' (*Estàtua*, 2). Figura en altres textos valencians del segle XIX, i en els diccionaris d'Escrig, EscLl i MGad (veg. Martí 2011). No es registra en el DIEC ni en el GDLC, però sí en el DNV. El DIEC, el GDLC i el DCVB registren *antevigília*, però no *antevespra*.¹³ En el DCVB es considera *antevigília* pres del castellà; amb tot, una derivació semblant a la d'*antevespra* i *antevigília* es dona en altres llengües romàniques, no únicament en castellà: fr. *avant-veille* (TLFi), occ. *avans-vèio*, *abant-bèlho* (Mistral, I, 190), ital. *antivigilia* (NDM), cast. *antevíspera*, port. *antevéspera*.¹⁴

aqüerar-se (*Eixèrsit*, 10), veg. Martí (2006), mot derivat de *quera* 'corc (de la fusta)'

benarribat, en l'expressió *donar el benarribat (a algú)* 'donar-li la benvinguda' (*Chilo*, 4), juntament amb el castellanisme *dar-li la bienvenida* (id.)

confusionat 'desconcertat, torbat, desorientat' (*Guerrillero*, 4). El trobem en altres textos popularistes valencians del segle XIX i primeres dècades del XX,¹⁵ i el feia servir Josep Pla en el *Quadern gris*: "Eures és un conservador *confusionat* per Nietzsche," mot que el CTILC situa en el lema *confusionar*. També documentem en valencià als segles XVIII i XIX la variant *aconfusionat*: "El mestre, *aconfusionat*, en aquella torbalina" (Joan Baptista Escorigüela: *Colección de valencianas poesías*, Biblioteca Valenciana, ms. 421, 75), "Yo, tot *aconfusionat*, / un dia vinguí a València / a traure del fil el cap" (*Colección de varias conversaciones alusivas al nou sistema consitucional [sic] que pasaren*

humorístics, basats en la mala interpretació que fan dels mots cultes els personatges populars. Per exemple, Pacalo no sap pronunciar bé *arenga* i el modifica en *orenga* (*Chilo*, 3), o *raciocinar*, transformat per Rosegó en *enrossinar*: "TARRÒS: –Ara *raciocines* bé. / ROSEGÓ: –*M'enrocine... Bueno va*" (*Tarròs*, 2).

¹² Sobre el concepte de cultisme estilístic, vegeu Ginebra (116-117).

¹³ Cap dels dos no figura en el DECat.

¹⁴ En català es formen derivats tant amb el prefix culte *ante-* com amb el popular *avant-*. Duarte i Alsina (22) afirmen que és errònia l'opinió de considerar el prefix *ante-* d'origen castellà.

¹⁵ Exs. "sens vore el calendari / ni anar molt *confusionats*" (*El selós arrepentit* 1862, 25), "y es veuen molt *confusionats* els sastres, sombreroers, modistes y sabaters per a poder donar-li coll a la faena, pués tots els parroquians desichen estrenar els traches en les pròximes pascues" (*Tabal y donsayna* 1878, 30), "entre tota aquella gent / qu'estarà *confusionà*" (*Explicació y relació de tot lo que conté la falla dels quatre carrers Moro Ceit, Santa Teresa, Monjes y Rey En Jaume* [1908], 5), durant la crema de la falla, "–Pobra criatura, que des de que vivim así encara no ha eixit al carrer! –*Confusionaes* en el arreglo de la casa..." (Felip Melià: *En la Nochebuena* [1926], 9).

*entre els dos acreditats patriotes Saro Perrengue y el doctor Cudol 1820, 34), i enconfusionat, en Martí Gadea: “Estava tot enconfusionat y no sabia què fer-se” (Ensisam de totes herbes 1891, 243). El verb *confusionar* es coneix també en castellà, com a neologisme no acceptat en el DRAE; segons Guerrero Ramos (50), format per derivació a partir de *confusión*. En francès el derivat *confusionner* es documenta ja al segle XVIII (Rey, 848).*

desquadernar (Rafelo, 7), deu derivar de l'antic *quadernar*, com *desenquadernar* deriva d'*enquadernar*, i els antics *desqüernar* i *esqüernar* de *qüernar*.

empossessar, estar empossessat (d'una cosa) ‘estar-ne en possessió’: “y ells en los caus amagats, / sinse traure nunca els nasos, / sobre estar *enposesats* / de tots aquells edificis” (Guerrillero, 5). En Llombart documentem *empossessar-se* ‘fer-se amb la possessió (d'alguna cosa)’: “Forcadell pren l'alqueria / de Farcha [...]; / de la ermita del Calvari / Cabrera s'ha *emposesat*” (Constantí Llombart: *Patriotisme y llibertat* 1892, 19). En EscLl *emposesar* ‘posicionar, aposecionar’, en MGad *emposesar* ‘aposecionar’. El verb *empossessar-se* ‘fer pròpia una cosa; prendre; diventar duenyo’ es coneix també en alguerès, probablement en relació amb l'italià *impossessarsi* (*Diccionari de alguerès*, DELI), i el sard *impossessàresi, s'impossessare* (Rubattu).

ensofranat: “el ingüent *ensofranat*” (Chusep, 6), per relació a un unguent fet amb sofre; mot derivat de *sofre*, com *ensofrat*, que sí que recullen els diccionaris.

entravessat: “el govern pasat / castigaba als bons patricios / y el de ara als *entrabesats*” (Eixèrsit, 9), especialment per referència als afrancesats. En el DCVB *entravessat* ‘entremaliat’ (Vic), però en el text de més amunt no té aquest sentit, sinó el de ‘persona dolenta, malvada’, per oposició a *bons patricios*.

esparriot ‘espasa vella, dolenta’ (Raspós 3^a, 2), en el DA_g (III, 289) *esparriot* ‘espasa dolenta’ (València, 1808), segurament tret del present *Rahonament*, encara que sense citar-lo. Sembla un derivat despectiu d'*espasa*.

femar ‘servir de fem per a la terra’: “Ells, [...] / farien mals infinits, / [...] mes, per fi, / quedarien *femant* l'horta, / per a *sécula sin fin*” (Felip, 1), els militars francesos, després de morts. En el DCVB, en el DIEC, en el DNV i en el GDLC com a verb d'acció, *femar* ‘adobar (la terra) amb fems’.

gavatxal {*gabachal*} ‘propi dels gavatxos’ (Eixèrsit, 1; Chusep, 2, 4), *gavatxisme* {*gabachisme*} ‘qualitat de gavatx’ (Estàtua, 4), i *gavatxó* {*gabachons*} (Tarrós, 2), derivats de *gavatx* ‘francés (en sentit despectiu)’, *gavau* {*gabau*} (Eixèrsit, 9), variant de *gavatx*.

grapats ‘colp pegat amb la mà (a algú)’ (Raspós 2^a, 2).¹⁶ Amb un sentit similar es troba també en altres textos valencians popularistes dels segles XVIII i XIX.¹⁷ Referit també a l'acció de la mà sobre la roba: “Ix Marieta, asorà; va pegant-se *grapats* a la roba, com si acabara de vestir-se o de llevar-se un atra que portara damunt” (Lluís Juan Alcaraz: *Sanc redentora* 1926, 3); per referència als moviments convulsius o desesperats amb les mans i els braços, com els dels

¹⁶ No es registra amb aquest sentit tampoc en el DIEC, però sí en el DNV (‘colp pegat amb la mà’).

¹⁷ Cf. “Y a fe mehua, que ho fan mal, perquè si ell s'enfada, bé sé yo que haurà *grapats*” (*Rondalla de rondalles* 1768, 7), “va seguir [...] / pegan-los al tos *grapats*” (*El Mole* 1863, 122), “Mira, Pepa, esta-te quieta / y no em tires més *grapats*...” (*Niu d'abelles* 1876, 71), veg. també Martí (2011).

condemnat a les calderes infernals: “y domprés tot són *grapats* en les calderes de Pere Botella” (*Rondalla de rondalles* 1768, 78).

heretisme: “Elíó, que és casi Elias, / aquell carmelita sant / que a tot aquell *heretisme* / li causaba horror y espant” (*Rafelo*, 6), per referència als revolucionaris francesos i als afrancesats, acusats de mals cristians i heretges. Deu ser un derivat culte amb el sufix *-isme*, que designa doctrines i corrents ideològics. També es coneix en francès: *hérétisme* ‘fait d’être hérétique’ (http://mots_fr.fracademic.com/4422/h%C3%A9r%C3%A9tisme), encara que no hi sembla ser gaire corrent.

laran (*Estàtua*, 3; *Raspós*, 1; *Bernat*, 3), mot de creació expressiva, usat amb valor negatiu, veg. també Martí (2006). Recorda altres mots d’estructura repetitiva, com aquest, amb caràcter de negació o rebuig, com *mamau*, *pipiu*, *pipiula*, *cucuc* (veg. Martí 2017), *naranga*.¹⁸

morisma ‘terra de moros’: “si no fora mirar / que tinc muller y set fills, / ya haguera pasar la mar / y estaria en la *morisma*” (*Proclama*, 1), fugint dels invasors francesos. Amb un sentit similar en: “tinc més ganes d’encontrar-me un amagatall de huitanta mil duros per a anar-me’n a viure a la *morisma* o los desiertos de l’Aràbia” (*El Mole* 1837, I, 237). Amb aquest significat no figura en els diccionaris, que recullen *morisma* ‘gent mora, especialment en multitud’ (veg. DIEC, GDLC, DNV, DCVB, DECat, V, 796-797). Desplaçament semàntic explicable per metonímia.

mutis ‘acció d’anar-se’n algú d’un lloc, marxa’. “Y ara tots aquells señors / de este *mutis* què diran?” (*Rafelo*, 3), les tropes napoleòniques que marxen de València. En el DCVB *mutis* ‘silenci, acte de callar, especialment per imposició o per prudència’, documentat en 1893, i ‘acte de retirar-se un actor de l’escena’, sense documentació. El sentit d’‘acció de partir d’un lloc’ del text de més amunt deu ser una extensió de l’aplicació teatral, encara que no es troba documentat amb aquest sentit fins més tard.¹⁹ Aplicat a l’acte de callar, el trobem des de mitjan segle XIX.²⁰ Coromines (DCECH, IV, 179), que no el documenta en català, en castellà recull *mutis* des de l’edició de 1899 del diccionari acadèmic.²¹ En el DCVB, seguint Wagner, s’interpreta el cat. *mutis* com una “formació burlesca a imitació de certs ablatius llatins, com *estar in albis*, *in puris naturalibus*, etc.” Coromines (DCECH), després de considerar altres possibilitats, sembla inclinar-se per al cast. *mutis* per un manlleu de l’occità *mutus*, variant de *mòtus*, exclamació per a fer callar, i pensa que l’ús teatral seria secundari.

necetat ‘niciesa’ (*Joro*, 3). Es documenta en textos dels segles XVIII, XIX i XX. En Ramon Llull es registra *necietat* (veg. Martí 2011).

¹⁸ “Tus, li fa l’ullet, *naranga*” (Segimon Canyiula: *Dos galls en un galliné...* 1865, 3).

¹⁹ Amb aquest sentit no es documenta en el DCVB ni en el DECat. En el CTILC es troba per primera vegada, en una acotació escènica, en l’obra teatral anònima *La quinta o sia Don Jusep Buscalas-totas* de 1860.

²⁰ “Per a criticar y traure fisga, mucha lengua, però per a agarrar la ploma y fer códigos, *mutis*” (*El Sueco* 1847, 85), “Y l’astufa, chira el coll, / y l’aventa, busca el pols, / y *mutis*... com un cudol!” (*Solemne chasco, patent milacre* 1856, 3), la dona, que semblava morta.

²¹ Figura uns anys abans en el diccionari de Domínguez (1853): *mutis* “voz usada en los teatros para espresar que uno o más personajes que están en escena deben salir del escenario,” i el documentem l’any 1847 en Estébanez Calderón: “Cuando un hombre regular, señores, se sabía procurar y proporcionaba tres rasques como éste, *mutis*, el día era pasado y ya contaba su salario o jornal por devengado” (CORDE).

nequaquan ‘no, de cap manera’. “Però posar-te tu en puesto / que-t puga tocar la bala, / *eso ni con chocolate; / peligro y riesgo, nequaquan*” (*Raspós* 3^a, 3), llatanisme que trobem en diversos textos popularistes valencians del segle XIX, i ja des de la segona meitat del segle XVIII, sobretot en la forma *nequàquam*,²² però també *nequaquan*, per canvi de nasal, *nequaqua* (Leandre Torromé: *Pobres y richs* 1875, 45), amb elisió de la nasal, i *nequàmquam* (*La Traca* 1891, n. 132, 4), amb dilació de la nasal bilabial.²³

queveure ‘cosa digna de ser vista, de contemplar-se’ (*Felip*, 1).²⁴ Mot format per composició entre el pronom *què* i l’infinitiu *veure*, com *quefer*, *queviures*, *quemenjar*, etc. (veg. DECat, VI, 914), però no registrat en el DECat, en el DIEC ni en el GDLC. Apareix en el DCVB i en el DNV però amb sentits diferents: en el DCVB *donar un què veure (a algú)* ‘donar-li un disgust o una preocupació grossa’, com a valencià; en el DNV *queveure* ‘relació o lligam entre dos coses’.

salar (*Joro*, 2), varietat de figuera.

sorregat: “de talpons un *sorregat*” (*Eixèrsit*, 3). En el DCVB *sorregar* ‘regar per filtració terreny diferent d’aquell que es tenia la intenció de regar’ (val.), documentat en la *Brama dels llauradors*, procedent del llatí SUBRĪGARE ‘regar per sota’, *sorrec* ‘aigua que es transmet a una feixa des de la sèquia o d’una altra feixa ja regada’, procedent d’EscLl,²⁵ i *sorregada* ‘acció i efecte de sorregar’, sense documentació. Coromines (DECat, VII, 205) considera *sorregar* mot valencià, que registra en Lamarca i en Escrig,²⁶ i afegeix que en castellà és només murcià: “regar o humedecer accidentalmente” (procedent del *Diccionario de Autoridades*); el mateix filòleg dona compte de l’adjectiu *sorregat* ‘ple d’aigua inundada’, que documenta en el castellanenc Salvador Guinot, i dels

²² Als exemples que citem en un altre lloc (Martí 2006, 2011), podem afegir-ne més: “Que yo m’acha de asotar / per a que el lladre llogrer / arplegue a sentenars / y l’ixca la loteria? / *Nequàquam*; feu-se cremar” (*Coloqui nou de la leva*, Biblioteca Municipal de València, ms. 6781, 3), “–Els retors són qui ho faran. / –El de Godella *nequàquam*” (*Colecció de varies conversacions alusives al nou sistema consitucional* 1820, 41).

²³ És poc habitual trobar, amb un valor similar, el també llatanisme *néquam*: “està clar / y ben públic y patent / que engaña als mestres y a tots, / y als condísipuls també, / però a mi y als companeros, *néquam*, que som ya gats vells” (*El estudiant mort y resusitat* [1851], 5).

²⁴ Cf. “Ahí el *queveure* serà / cap a terra, que un primor / en estàtues es vorà” (*Tito Bufalampolla y Sento el Formal, habent oït llegir el rahonament del pardal Sisó y el dragó del Colegi, determinà aquell anar a Sent Joan a fi de averiguar si el dit Sisó li respondrà a les preguntes que vol fer-li* 1797, 4), i més modernament es troba la variant *quevore*: “Vaja, i quin carrer! Donava goig vore!l: den de l’altívol castell hasda la humiltosa barraqueta, tenia aquell carrer tota mena de edificacions: «majadas», «cortijos», masies, etc., etc. Un *quevore!*” (*València Nova* 1907, n. 19, 5), “Lo qu’és hui, hi haurà un *quevore* en traches de les fadrines. Ha vist quin lujo i quines modes?...” (Jesús Morante Borràs: *L’alcalde de Favara* 1947, 1). També el trobem usat, amb el verb *tenir* i amb l’especificador *quin*, per qüestionar-se la relació entre dos fets, entre dues situacions o entre dues accions: “Això li hu diu / de broma pa que no fume, / mes yo quin *quevore* tinc?” (Josep Ovara: *L’ànima en un fil* 1881, 17), “Quin *quevore* té eixe cas / en que se n’anem de chala?” (Francesc Barber, Vicent Lleó: *¡Dos marruecos, un diner!* 1889, 17), “Quin *quevore* tindrà una cosa en l’atra?” (Pepe Àngeles: *La firma del testament* 1926, 13).

²⁵ En EscLl *sorrech* “sorriego. Agua o humedad que se transmina a una haza de la regadera o de otra haza ya regada,” com en MGad. Abans en Escrig: *sorrech* o *sorreg* “sorriego.”

²⁶ S’inclou ja en la primera edició del diccionari de Lamarca: “*sorregar*. sorregar.” Es troba també en EscLl: *sorregar* “sorregar. Regar o humedecer un bançal el agua que se pasa del inmediato que se está regando o de la reguera,” i en MGad.

substantius *sorregada* i *sorrec* (murcià *sorriego*).²⁷ Coromines inclou aquests mots entre els derivats de *regar*, i els relaciona amb el llatí SUBRĪGŪUS ‘sorregat’. El verb *sorregar* ‘regar accidentalment, per filtració o per sobreeximent, (una terra diferent de la que hom volia regar)’ es registra en el DIEC, i en el DNV ‘regar o humitejar accidentalment (un bancal) l’aigua que passa del bancal contigu que s’està regant, o la del rec’; aquest diccionari inclou també els substantius *sorregada* ‘acció o efecte de sorregar’ i *sorrec* ‘aigua que sorrega un terreny’.²⁸ El verb *sorregar* es recull en alguns estudis dialectals sobre el valencià. A la Valldigna *sorregar* ‘regar per filtració un terreny diferent d’aquell que es tenia la intenció de regar’ (Giner, 130).²⁹ Colomina (289) recull a Altea i Callosa *sorregar* ‘tornar a regar, per descuit, o perquè se n’ix l’aigua del bancal del costat o de la sèquia’; a Beniarbeig, Benimantell i Callosa (la Marina Alta), segons Beltran (174) i Beltran, Herrero (159), *sorregar* ‘regar amb poca quantitat d’aigua fins que el bancal s’amere’. Veiem, per tant, algunes petites diferències en el significat atribuït al verb. Com a substantiu, com en el text de més amunt, no es registra *sorregat* en els diccionaris històrics ni normatius, però es pot documentar en escrits valencians contemporanis, exs. “No en sabem nosaltres més que de l’aigua de les sèquies, de la verdor dels canyars dels caixers i del fanguijol dels *sorregats*” (*Tomba-tossals*, 75, en CICA), “la rabosa va anar daltabaix del cel i encara sort que va caure en un *sorregat*” (Toni Cucarella: *Quina lenta agonía, la dels ametlers perduts*, 86, en CICA). També es coneix en valencià la variant *sonregar*, no registrada en els diccionaris històrics ni normatius, que recull MGad, la qual escoltem al Camp de Morvedre (Martí 1995, 353); es fa servir, així mateix, a la Codonyera *sonregar* ‘regar amb excés la terra’ (Quintana 1976-80, 77), i a la localitat baixaragonesa del Mas de les Mates, a hores d’ara de llengua castellana, *sonregar* ‘regar involuntàriament pasándose el agua de un bancal a otro, o desde la reguera’ (Andolz). Martines (264) vincula *sonregar*, per *sorregar*, amb la tendència a dissimilar la vibrant [r] en [rd], [rn] o [rl]. Per la seua part, Gargallo (142) explica les formes *sonregar* i *sondormir* del Racó d’Ademús com a derivades amb el prefix *so(n)-* (< SUB-). Probablement cal relacionar *sonregar* amb altres formes amb *son-* i *som-*, variants d’altres tantes que contenen el prefix *so-*, com *sondormir* ‘dormir-se lleugerament, dormirar’, conegut en aragonés i en valencià (veg. Martí 2017),³⁰ *sompesar*, variant de *sopesar*, que figura en el *Diccionario de Autoridades* (1739) (NTLLE), i *sombatir* ‘batir, sacudir’ que es recull, juntament amb *sompesar*, a la localitat aragonesa de Tauste, variant de l’arag. *sobater* (Andolz; Nabarro, 87). La forma *sonregar* és també coneguda en les comarques castellanoparlants del País Valencià, tant de base aragonesa com de base murciana,³¹ així com a Múrcia, on tant *sorregar* com *sonregar* es documenten ja al segle XIV, i arriben a Andalusia. En unes *Ordinacions de la*

²⁷ També a Aragó es coneix el substantiu *sorriego* ‘albañal, drenaje de un terreno’ (Nagore, 1706; Martínez Ruiz, 321).

²⁸ L’adjectiu o participi *sorregat, ada* “sorregado, da” es troba en Escrig i en MGad, i el substantiu *sorregada* sinònim de *sorrech* figura en Escrig, en EscLl i en MGad, cf. “Incurri en multa un pobre llauraor el mes pasat per una *sorregà*, qu’ells diuen, en lo camí de Lliria” (Constantí Llobart: *El pare Mulet* 1877, 112).

²⁹ Cf. “Es pot sorregar per infiltració o perquè les paletes estan trencades o no s’ha fet bé la parada” (Jordà Mulet, 314).

³⁰ La variant *sondormir*, considerant l’àrea que ocupa en català, deu tenir un origen aragonés en aquesta llengua.

³¹ A Oriola *sonregarse* i *sonriego* (Guillén, 315), a Cox *sonregar* (Moñino, 232).

villa de Petrer de 1658 es documenta la variant *sotsregar* (veg. Martí 1995, 353; *id.* 2017), que podria explicar-se per un canvi en el prefix, amb un sentit similar. Cal vincular aquestes formes valencianes, aragoneses i murcianes.

verderol: “L’alsaren, y s’escorria / com aixeta destapada. / S’asentà en lo *verderol*, / y li agarrà una desgana” (*Chorro*, 3), el governador francès del castell de Figueres, quan va veure que hi entraven els milicians catalans. Uns versos més avant (p. 4) hom es refereix al mateix objecte amb el nom *silleta*, que en castellà és un “vaso pequeño y plano que sirve para excrementar los enfermos” (*Diccionario de Autoridades*, en NTLLE). Cahner (453) l’interpreta com un eufemisme per *merderol*, “derivat no documentat de *merda*, a imitació d’*orinal*, amb el sentit de ‘letrina o necessària de campanya’.” En aquest cas, caldria pensar en una equivalència acústica entre consonants labials, ajudada potser per algun tipus d’homonimització, amb *verd* o amb *verderol*, varietat d’ocell. Es plantejaria, però, el problema que no sembla trobar-se a l’època la suposada forma originària *merderol*. El mot *verderol* es documenta en col·loquis valencians de la segona meitat del segle XVIII, com a nom d’un objecte destinat a fer les necessitats, però no necessàriament de campanya: “caballers, que Déu los guart / de les mans del *verderol*, / com de caure de un terrat” (*Coloqui de Pepo*, Biblioteca Municipal de València, ms. 6781, 2), “ans que entràrem en la celda, / ell no deixà cuixolet, / orinal ni *verderol*, / ni atra cosa equivalent” (*Coloqui de fra Pere de la Mercé*, Biblioteca Valenciana, ms. 419, 339), ací juntament amb *cuixolet* o *cossiolet* i *orinal*. El feien servir les dones que anaven de part: “per a el tems, / un *verderol* aforrat / de vert, en ses quatre anses, / per a cuant vaches de part” (*Coloqui del mestre Chusep*, Biblioteca Municipal de València, ms. 6781, 4). Sembla ser una denominació popular, col·loquial, que no consta en els diccionaris. En el darrer exemple, la referència al color *verd* de l’objecte, podria obrir la porta a una interpretació alternativa, que caldria confirmar amb més dades.

3. Variants formals d’interés no registrades en els diccionaris històrics, o que aporten novetats respecte a aquests diccionaris

arressagar (*Proclama*, 1), variant de *ressagar*. S’explica per una pròtesi vocàlica i una assimilació de la *e* a la *a* de la resta de síl·labes del mot. *Arressagar*, variant de *ressagar*, es troba en els diccionaris valencians del segle XIX (Escrig, EscLI i MGad). La variant *arrezagar* ‘rezagar’ es coneix també a Aragó, que podria haver influït sobre el val. *arressagar*: “No queremos *arrezagar* a oportunidad de sentir a iste escritor y editor” (Saragossa, 2013) (<http://arainfo.org/ligallo-de-fablans-de-zaragoza-contina-zelebrando-as-trenta-anadas-de-a-suya-creyazion/>).

astral: “els astrals” (*Proclama*, 6), variant valenciana, amb pèrdua de la *d* esdevinguda intervocàlica quan el mot va precedit per l’article (veg. DCVB i DECat, III, 101). Notem l’ús del mot com a masculí, que es troba també en altres textos valencians de l’època, juntament amb el femení: “y en *el astral* del forner” (Joan Colom: *Cuatro còmics d’ocasió* 1874, 21). Aquest gènere, no registrat en aquest mot en els diccionaris històrics, es podria explicar per aglutinació de la vocal final de l’article indeterminat amb el substantiu: *una estral* > *un astral*, ajudant-hi potser els diversos substantius masculins acabats amb *-al* (*cirial*, *didal*, *fanal*, etc.). Els mots *estral*, *astral* i el diminutiu *estraleta*,

astraleta també es coneixen en aragonés, de vegades, en masculí (Nagore, 225, 865). Encara que en valencià es pot explicar fonèticament de forma autònoma, no és descartable una possible influència aragonesa en la forma valenciana.

companyant ‘acompanyant’ (*Chilo*, 1). El DCVB i el DECat registren *companyament*, però no *companyant*. Afèresi.

farnit ‘ple’: “eixos / senyorons tan empolvats, / que van *farnits* de galons, / de pedres y de diamants” (*Proclama*, 7). En MGad *farnir* ‘llenar con exceso’, ‘estar repleto, harto’ i *farnit*, *da* ‘lleno, repleto, harto’.³² Variant de *fornir*, *fornit*, que va d’acord amb la tendència catalana a centralitzar una *o* àtona, sobretot en posició pretònica (veg. Veny 2009, 93-113), en el cas de *farnir* (< *fornir*) podria actuar-hi un fenomen d’homonimització amb un mot de significat pròxim com *farcir* (*fassir*) (< FARCIRE).

parentis ‘parèntesis’ (*Bernat 2^a*, 2), podria entendre’s com un cas d’haplologia de *parèntesis*, més tenint en compte que també es documenta la variant *parèntisis*, explicable per assimilació “obri un *parèntisis* en la tasca” (Jesús Morante: *¡Ay, Tomasa!...* 1931, 4). Cf. *parentis i clavatis*, per assenyalar un incís: “els auré de dir entre *parentis y clavatis*, encara que no ve al cas, qui era este pardal” (*Rondalla de rondalles* 1768, 63), “Y pués parlem de escopetes, / ara que els hem nomenat, / fent *parentis y clavatis*, / els vull contar este cas” (*Cosme, después de haber estat en la revista de la caballeria dels Voluntaris Honrats de l’estat de València, va a casa de l’oncle Nadal* [1794], 1).

sujecte {*suchectes*} (*Chusep*, 3), *sugecte* (*Rafelo*, 6), *suixecte* (*Chilo*, 2). La tercera podria ser una variant gràfica per *sujecte*, però no hi descartariem la possibilitat d’una variant fonètica, per atracció dels mots amb *ix*.³³ Ni *suixecte* ni *sujecte* no figuren en el DCVB ni en el DECat. En el DDLIC es documenta *sujecte* en un text del valencià López Chavarri. Trobem la reducció del grup consonàntic culte *bj* en aquest mot (llatí SUBJECTUM) en altres textos valencians dels segles XVII, XVIII, XIX (Martí 2009, 68; *id.* 2011; CIVAL) i XX,³⁴ i també en alguns textos del Principat del segle XIX i primeres dècades del XX (CTILC).³⁵ Una reducció semblant es troba en altres llengües, com el fr. *sujet* (de l’ant. *subjet*) (Rey, 3687), l’occità *sujèt*, *sutjèt*, *sujjèt*, *soujèt*, juntament amb el manteniment en *subjèt* (Mistral, 934), i el cast. *sujeto*, que coneixia també les formes antigues

³² *Farnir*, *farnit* es conserva actualment en alguns parlars valencians. A Alacant *farnit* ‘ben abrigat, amb molta roba; fart, ple demenjar’ (Segura i Llopes, 182), a Benigànim *farnit* ‘proveït, abastit de cosa necessària o convenient’ (DIVA), a Elx *farnir* (CIVAL), així com a la Valldigna *farnir* ‘abastir, fornir’ (Giner, 115).

³³ En un altre col·loqui contemporani es documenta la forma *susxecte* (*Estàtua*, 3), sobre la qual comenta Cahner (199) que “la segona *s* sembla intrusa o bé una errada per *b*.” També podria entendre’s com una assimilació de la consonant de la posició de coda sil·làbica a la inicial.

³⁴ Per ex., “qui encontre algun defecte / deurà ser algun *suchecte* / sabent escriure y llechir” (*Llibret de la falla que, per voluntat dels falleros, ha escrit «Cuansevol» sense opció a premi y en col·laboració en què li ha donat la gana. Festa de San Chusep. Añ 1918. Falla entre els carrers de la Mar y San Cristòfol* [1918], 6), “aquell *sujecte* no alçava un gat del rabo!” (Josep Pascual Tirado: *De la meua garbera* 1935, 168). *Sugecte* és l’única forma que recull Escrig, mentre que en EscLl i MGad conviu amb *subgecte*. És també la forma més habitual en els textos popularistes valencians del segle XIX i primeres dècades del XX. En un text valencià de principis del segle XX documentem la forma *suchepte* (*Don Liborio* 1909, n. 1, 1), que deu explicar-se per equivalència acústica entre consonants oclusives.

³⁵ No sol trobar-se abans del segle XVII; en el CICA se’n conté un sol cas, en un text alguerès administratiu de 1581: *sujectes* (Baccallar, “Sínodo,” p. 333, l. 19), que podria estar influït pel sard *suggettu* (Rubattu).

subjeto (CORDE), *sojeto* (DCECH, I, 26); en català, en canvi, com veiem, el grup *bj* (o *bg*) en aquest mot sembla haver-se conservat millor fins a dates més recents (cf. CICA, VLCM, CIVAL), si bé Coromines (DECat, IV, 517) cita un cas de *sujet* 'subjecte' en el manuscrit A de *Lo Somni* de Bernat Metge.

4. Gal·licismes i mots introduïts per conducte del francès

Un interès especial presenten els gal·licismes i els mots que ens han arribat a través del francès. Alguns d'aquests mots o accepcions van ser introduïts en la nostra llengua amb l'ocupació napoleònica o poc abans, amb la influència cultural francesa del segle XVIII.

café 'establiment on serveixen aquesta beguda, així com també licors, refrescs, etc.' "que si dura [l'ocupació francesa], / sols vius agueren quedat / les putes, els alcabots, / cabrons, *cafens*, restaurats [*sic*], / els de polisia, mosques, / espies y afrancesats" (*Eixèrsit*, 10). El substantiu *café*, en darrer terme del turc *kahvé* (procedent de l'àrab *qáhwa*), segons el DECat (II, 394), arribà al català "per conducte de l'italià (i potser també del francès);" igualment, en el DCECH (I, 735) es diu que *café* arribà al castellà "por conducto del italiano y del francés." Ara bé, Pratt (44) afirma que no seria possible que un préstec procedís simultàniament de dos idiomes diferents. Això unit a la datació relativa del mot en les diferents llengües,³⁶ condueix a pensar com a trajectòria més probable d'aquesta veu que de l'italià passés al francès,³⁷ i del francès al castellà i al català.³⁸ Aplicat a l'establiment, *café* no es documenta en el DCVB fins a principis del segle XX³⁹. A la segona meitat del segle XVIII arribaren els cafès a Espanya, juntament amb les idees il·lustrades. Els moralistes i tradicionalistes els van associar amb la penetració de les idees revolucionàries i dels costums afrancesats, i, sota la bandera del patriotisme, de les tradicions, de la religió o de la moral, hi mostraren la seua oposició. A Barcelona s'obriren diversos cafès al llarg de la segona meitat del segle XVIII (Pérez Samper, 453-460), sobretot a partir de 1782, "quan l'expansió dels cafès esdevé imparable" (Villar, 37). A València veiem per primera vegada aquest mot referit a l'establiment en el text de més amunt, juntament amb altres influències considerades negatives

³⁶ En català, aplicat a les llavors de la planta es documenta en una *Tarifa de preus* de 1704, i referit a la beguda, amb la variant *cafet*, l'any 1698 (DECat, II, 394; DCVB). En castellà, *café* (*caphé*) es documenta també a la darrera dècada del segle XVII (1691 o 1692) (Varela, 773-774). En francès, es documenta uns anys abans: *cafeh* (1651), *café* (1665), *caphé* (1671), i en italià és encara anterior: *cavée* (1570), *caffè* (1615) (Rey, 575-576, TLFi).

³⁷ L'italià faria d'intermediari entre el turc i el francès, a través dels ambaixadors venecians.

³⁸ Aquesta opció s'ajusta a la gran influència cultural i lingüística del francès sobre el castellà i el català durant els segles XVIII i XIX, i al seu paper com a llengua transmissora de préstecs d'altres orígens (veg. Pratt, 43-58; Barri, 26-32). D'altra banda, encara que, en el cas del català, en l'època moderna i contemporània, s'ha de tenir present la possibilitat d'una mediació del castellà en la transmissió de manlleus d'altres llengües, com el francès o l'anglès (veg. Bruguera 1985, 73, 74; Veny 1991, 35), no hem d'oblidar la important influència cultural de França i de la llengua francesa a Catalunya als segles XVIII i XIX, la qual cosa permet suposar "que no pas tots els gal·licismes tradicionalment considerats adoptats en el segle XIX ho van ser a través del castellà" (Barri, 123-124). En tot cas, caldria estudiar cada cas particular. Pel que fa a *café*, la documentació en dates molt pròximes en català i en castellà afavoriria una procedència directa del francès.

³⁹ En el DECat (III, 394) no es registra amb aquest sentit. En el CTILC *café* referit a l'establiment es documenta per primera vegada en un entremés de 1833.

atribuïdes a l'ocupació francesa.⁴⁰ Quant a la forma analògica de plural *cafens*, es troba també en altres textos del segle XIX (veg. Martí 2011).⁴¹

club: “No som papers imperials / formats en los *clubs* de França” (*Chorro*, 2). Mot d'origen anglès que, segons Coromines (DECat, II, 783), degué arribar al català per via del francès. En aquesta llengua s'introduí a finals del segle XVII (1698) “pour décrire une société anglaise qui se réunit périodiquement pour boire et discuter,” però és encara rar a França al segle XVIII, on no s'expandeix fins poc abans del període revolucionari (1774) amb el sentit de ‘societat política’, i al segle XIX s'estén per referència a un “cercle où se réunissent des gens qui ont des buts communs, surtout dans le domaine sportif” (veg. Rey, 784). En català, segons Coromines, que el documenta per primera vegada en Labèrnia (1839-40),⁴² “fou primer el nom d'alguna societat política secreta, però des del final del s. XIX i c. 1900 això era oblidat i s'aplicava als clubs esportius.” Amb la cita de més amunt, veiem que era conegut en la nostra llengua durant el període de l'ocupació napoleònica, amb el sentit polític que tenia a França, referit a les societats franceses.⁴³ Prompte va ser assimilat, i així, els anys 1815 i 1820 el documentem, amb una significació també política, però referit ja al context espanyol: “los liberales, que tant han declamat contra l'estat regular [...] en ses tertúlies o *clubs*” (Boixareu, 48), “privacions de veu [...] / als tunans / que en dàdives y promeses, / en cohechos y atres tals / formen sos *clups* y partits, / per així poder guañar / les elecciones dels alcaldes / y de tots demés vocals” (*Conversació patriòtica entre Quito de Carcaixent y Colau de Alsira* 1820, 8), i poc després aplicat a altres tipus d'associacions: “vaja al *club* dels espiritistas” (1871), “los *clubs* alpins” (1879), però sense perdre, al segle XIX, el sentit polític: “fou lo president del *club* republicà” (1877), “Allò no era un cor humà: era un *club* d'anarquistas” (1890) (CTILC).

policia. Com diu Coromines (DECat, VI, 647), el mot *policia* amb el sentit “amb què [...] el coneixem avui” va sorgir a Anglaterra i a França al segle XVIII amb els canvis revolucionaris, i afirma que arriba al domini lingüístic català a principis del segle XIX,⁴⁴ com ho dedueix per la documentació de *policia* ‘agent de policia, polizonte’ “que el DAG. constata a València en l'any 1813.”⁴⁵ Els col·loquiers es mostren crítics amb aquesta institució, com ho feren, des d'una

⁴⁰ Segons Fernández Sebastián (72), els cafés, associats en un primer moment als costums afrancesats, aviat van ser “nacionalitzats.” I afegeix que a Sevilla, on registra el primer café introduït a Espanya (1758), la revolta contra els francesos de l'any 1808 no anà acompanyada de cap rebuig o hostilitat cap a aquests locals. En canvi, veiem que a València, segons el col·loqui de 1813, durant aquest període, els cafés s'associaven amb els francesos, i sembla que eren objecte de rebuig per part dels seus contraris.

⁴¹ Cf. el plural també analògic *canapens* (*Tipos, modismes y cosas raras y curiosas de la Terra del Ge*, 1906, p. 325; *Teatro Valensià*, 117, 1928, p. 20). En una peça teatral valenciana de mitjan segle XIX es documenta el singular *cáfen* per *café*, en boca d'un camperol valencià que visita Madrid. Aquesta forma sembla indicar que aleshores el mot encara no s'havia integrat plenament, almenys en l'àmbit rural valencià: “–A hon més t'acompañaren? / –Al moseyo? / –Repalleta! / Aserta-u! / –A la glorieta? / –No, señor, que fon al *cáfen*” (Josep Merelo: *Els sufriments de Toneta*, Biblioteca Nacional, ms. 14480-15, 1864, 19).

⁴² En efecte, en Labèrnia *club* “junta de individuos de alguna sociedad política clandestina.”

⁴³ En castellà també es documenta des de la segona dècada del segle XIX, referit als clubs francesos (Francisco Alvarado, *Cartas críticas del Filósofo Rancio*, 1811, en CORDE), i abans, en el diccionari de Terreros (1767), com a veu usada a Anglaterra (DCECH, II, 102).

⁴⁴ En cast. *policia* amb l'accepció moderna es registra també des de principis del segle XIX (DCECH, IV, 598).

⁴⁵ Segurament procedent, encara que sense citar-lo, de *Chusep* (4, 6).

perspectiva tradicionalista i castissista, amb altres novetats institucionals i socials arribades des del país veí. Així, en el *Rahonament y coloqui nou de Chusep el Bo y Providència* l'autor diu que els afrancesats valencians “no deixaren empleo / que no el varen agarrar, / a costa de mil baixeses, / com valgueren bons reals. / Uns se feren *polisies*, / atres en los portals [...]” (2), i hem vist també més amunt (s. v. *café*), en un altre col·loqui, que la *policia* se situava entre les novetats, generalment negatives, que fomentà l'ocupació napoleònica a València. Així mateix, en els col·loquis de l'època es documentem les formes satíriques *policio* ‘propi de la policia’ (Cahner, 831) i ‘agent de la policia’ (*id.*, 833), *policiero* ‘agent de la policia’ (*Eixèrsit*, 5) i *poliganga* ‘policia’ (*Eixèrsit*, 4), i en textos del mateix segle, però uns anys posteriors, *policero* (veg. Martí 2006), amb simplificació del grup vocàlic *ie*.

pre ‘quantitat destinada als soldats per a la seua subsistència’: “no vol gastar *prens* ni pans” (*Tarròs*, 3), amb els soldats francesos. Mot no registrat en els diccionaris històrics ni normatius catalans; en castellà es documenta l'any 1717, pres del francès *prêt* (ant. *prest*) (DCECH, IV, 646). Cahner (233) també considera *pre* en català com una “catalanització fonètica del francès *prêt*.”

restaurant ‘establiment on serveixen menjars’, veg. *café*. Possiblement error per *restaurant*, encara que no descartem que en siga una variant formal. Els diccionaris no documenten en català *restaurant* fins Narcís Oller (1890) (DCVB; DECat, VII, 285; Barri, 477).⁴⁶ Veiem que a principis del segle XIX ja s'havia introduït a València aquest tipus d'establiment d'origen francès.⁴⁷

sofà: “una pell y el capot / era tot lo meu *sofà*” (*Guerrillero*, 8). El DECat (VII, 1003) i Barri (495) no documenten aquest mot fins 1868. Veiem que ja era conegut en valencià a principis del segle XIX.⁴⁸ Cf. altres exemples valencians del segle XIX: “allí ixqué un calapé, o *sofeu* o *sofà* arreglat de tres o quatre caïres arreboas en un cubertor roig” (*El Mole* 1840-41, I, 239), en aquest cas juntament amb la variant *sofeu*, i amb *calapé*, variant del també gal·licisme *canapé*.⁴⁹ La variació, *sofà* o *sofeu*, sembla indicar que era aleshores encara un mot poc integrat, “–Parlaremos por lo fino. / –Y anirem al restrauran. / –Aunque no mos traguen res. / –S'asentarem en *sofàs*” (Josep Garcia Capilla: *La clavariesa*, Biblioteca de l'Ateneu Barcelonés, ms. 426, 13), on veiem que tant el *sofà* com el *restaurant* (deformat humorísticament en *restrauran*)⁵⁰ s'associaven amb el luxe i el refinament.

⁴⁶ En el CTILC *restaurant* es registra a partir de 1872. En Labèrnia (1864-65) *restaurant* “veu francesa admesa en lo nostre idioma, y's diu de establiments que venen menjars y begudas.”

⁴⁷ També a Barcelona durant els anys d'ocupació francesa es van obrir un bon nombre de restaurants (Villar, 128). A França sembla ser que el primer *restaurant* es va obrir l'any 1765 (TLFi); en cast. *restaurant* amb l'accepció moderna es documenta des de 1863 (Curell, 441); en it. *ristorante* 1798 (NDM).

⁴⁸ En castellà es documenta des de les poesies de Meléndez Valdés (a 1780) (CORDE).

⁴⁹ Veg. Barri (286), que documenta *canapé* en català des de 1791, i la variant *ganapé* en un document mallorquí de 1780. En el DCVB es registra també la variant *calapé* a Menorca. Barri (495) afirma que *sofà* ha desplaçat en català *canapé*.

⁵⁰ Cf. la confusió jocosa entre els parònims *restaurant* i *res-trauran* en aquest altre text, que, d'altra banda, sembla indicar que era un mot sentit encara al segle XIX com a novedós i associat amb el prestigi del seu origen francès: “Per a atraurer a la gent, / un fondiste trapalero / *restaurant* en un lleterero / escrigué prou malament. / Y a l'anar a l'*ambigü* / los que a traurer algo van, / com llegien *res-trauran*, / no volia entrar ningú” (*Niu d'abelles* 1876, 18).

5. Fraseologismes

En els col·loquis, pel seu caràcter costumista, són freqüents les unitats fraseològiques, moltes de les quals, juntament amb el vocabulari popular, contribueixen a crear l'ambient realista d'aquestes obres i a proporcionar-los versemblança. Ara ens referim només als fraseologismes no recollits en Martí (2017), i que aporten novetats respecte a la informació del DCVB.

a tandes va el riure (*Eixèrsit*, 8), registrat en el DCVB com a valencià, sense documentació.

anar a una 'actuar conjuntament i d'acord': "No se llargaria el ball, / si tots *anaren a una*" (*Estàtua*, 5), en la lluita contra els francesos. En el DCVB: *en una* 'conjuntament i d'acord' i *a la una* 'a un temps, conjuntament, simultàniament'; en el DIEC i en el GDLC: *a l'una* 'a un temps, unidament', en el DNV: *a la una* 'unidament, a un temps'.

d'anticipat 'amb antelació, anticipadament'. "Espanyols, no la espereu, / aneu-se'n *de anticipat* / allà al Vall de Josafat, / allí anirà y la voreu" (*Estàtua*, 3). El DNV recull *per anticipat* 'amb antelació'.

dir negre i blanc: "però a l'últim tots [els afrancesats] caureu / [...] en la mesada del bisbe / [...], com suchectes de caràcter / que ya *dihuen negre y blanc*" (*Chusep*, 3), potser 'tenir la facultat de raonar i de discernir'. No registrat en el DCVB.

dormir com a porcs (*Estàtua*, 6). No registrat en el DCVB. Cf. *l'ofici del porc, dormir i menjar, i roncar com a porcs* (Martí 2017).

encés com una flama (*Raspós 3^a*, 2), usat per a ponderar l'excitació. No registrat en el DCVB.

estar en ai 'estar molt intranquil, ple de temença d'un perill que es considera pròxim' (*Eixèrsit*, 4). En el DCVB *estar amb l'ai al cor* id. (Empordà, Barcelona); en PCC (I, 267) també *estar amb un ai! al cor, i viure amb un ¡ai!*, el darrer procedent d'Alberola; també es documenta en valencià *estar en un ai*, locució anàloga a la castellana *estar en un ay* (veg. Martí 2017).

guapo de la cagona 'home que presumeix de valent, però que, en realitat, és un covard; fanfarró' (*Guerrero*, 2), referència degradant als soldats francesos. Cf. *cagó, -ona* 'persona molt covarda' (DCVB).

hasta els gats: "que penchara así *hasta els gats*" (*Eixèrsit*, 5), locució usada per a ponderar la idea de totalitat en un conjunt humà. Cf. *(a) gatets i gossets, tot gat i mona, i gossos i gats* 'tothom' (Martí 2017).

hasta els ossos (*Rafelo*, 1), amb caràcter intensiu, com *hasta les orelles, hasta les ungles* (Martí 2017).

mudar-se l'oració per passiva 'canviar la situació' (*Chusep*, 3). En el DCVB *girar-se l'oració per passiva*.

no cantar glorioses (*Guerrillero*, 1) 'no exagerar els fets positius, els triomfs'. Locució no registrada en el DCVB.

portar perro: "mes ara *portaran perro* / francesos y afrancesats" (*Rafelo*, 6). Locució no registrada en el DCVB, formada amb el castellanisme *perro*.

Segons Cahner (867), ‘estar rabiós’.

roncar com un príncip (*Guerrillero*, 9). No registrat en el DCVB. Cf. *roncar com un canonge* (Martí 2017).

saber (algú) a on té el nas ‘ser intel·ligent, enginyós’ (*Trilingüe*, 4), variant de la locució més coneguda *saber (algú) on té la mà dreta* ‘saber bé les coses que maneja, saber-se enginyar dins les seves activitats’ (DCVB).

xiquet de mamar ‘lactant’ (*Rafelo*, 1), com *xiquet (infant) de mamella* (DCVB, Martí 2017).

Obres citades

- Andolz, R. *Diccionario aragonés*. Zaragoza: Mira, 2004.
- Barri, Montserrat. *Aportació a l'estudi dels gal·licismes del català*. Barcelona: IEC, 1999.
- Beltran Calvo, V. *Estudi geolingüístic dels parlars de la Marina Alta. L'empremta mallorquina*. València: MACMA/IECMA, 2011.
- Beltran Calvo, V. & T. Herrero Lloret. *Estudi geolingüístic dels parlars de la Marina Baixa*. València: MACMA/IECMA, 2011.
- Boixareu, R. ed. R. d'Amat i de Cortada. Baró de Maldà. *Calaix de sastre (volum onzè: 1815-1816)*. Barcelona: Curial, 2003.
- Bruguera, J. *Història del lèxic català*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1985.
- . *Diccionari etimològic*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2006.
- Cahner, M. *Literatura de la revolució i la contrarevolució (1789-1849). II*. Barcelona: Curial, 2002.
- CICA: Torruella, J. dir., junt amb M. Pérez Saldanya & J. Martines. *Corpus Informatitzat del Català Antic*, 2009. <<http://lexicon.uab.cat/cica>>.
- CIVAL: Acadèmia Valenciana de la Llengua. *Corpus informatitzat del valencià*. València, 2013. <<http://cival.avl.gva.es/cival/buscador.jsp>>.
- Colomina, J. *El valencià de la Marina Baixa*. València: Generalitat Valenciana, 1991.
- CORDE: Real Academia Española: Banco de datos (CORDE) [en línia]. *Corpus diacrònic del espanyol*. <<http://www.rae.es>>.
- CTILC: *Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana*. Barcelona: IEC, <<http://ctilc.iec.cat/>>.
- Curell, C. *Diccionario de galicismos del español peninsular contemporáneo*. Estrasburg: ELIPHI, 2009.
- DAG: *Diccionari Aguiló*. Barcelona: IEC, 1915-1934. 8 toms.
- DCECH: Coromines, J., con la colaboración de J. A. Pascual. *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*. Madrid: Gredos, 1980-1991. 6 vols.
- DCVB: Alcover, A. M. & F. de B. Moll. *Diccionari Català-Valencià-Balear*. Palma de Mallorca: Moll, 1988. 10 vols.
- DDL: *Diccionari descriptiu de la llengua catalana*. Barcelona: IEC. <<http://dcc.iec.cat/ddlc/index.asp>>.
- DECat: Coromines, J. *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Barcelona: Curial, 1988-1991. 10 vols.
- Diccionari de alguerès*, 2009. <<http://www.algueres.net/default.aspx>>.
- DIEC: Institut d'Estudis Catalans. *Diccionari de la llengua catalana*. Barcelona: IEC, 1995.
- DIVA: *Diccionari de la Vall d'Albaida*. Projecte iniciat per E. Casanova, 2015. <http://ieva.info/diva/index.php?title=P%C3%A0gina_principal>.
- DNV: Acadèmia Valenciana de la Llengua. *Diccionari normatiu valencià*. <<http://www.avl.gva.es/dnv>>.
- DSFF: Espinal, Mª T. *Diccionari de sinònims de frases fetes*. Barcelona/València: Universitat Autònoma de Barcelona/PUV/PAM, 2006.
- Duarte, C. & À. Alsina. *Gramàtica històrica del català. III*. Barcelona: Curial, 1986.
- Ens fem un café?* València: Ajuntament de València, 2018.
- EscLl: Escrig, J. & C. Llobart. *Diccionario valenciano-castellano*. València: Pascual Aguilar, 1887.
- Escrig, J. *Diccionario valenciano-castellano*. València: J. Ferrer de Orga, 1851.
- Gargallo Gil, J. E. *Habla y cultura popular en el Rincón de Ademuz*. Madrid: CSIC,

- 2004.
- Fernández Sebastián, J. “Los primeros cafés en España (1758-1808): Nueva sociabilidad urbana y lugares públicos de afrancesamiento.” En J.-R. Aymes ed. GDLC: *Gran diccionari de la llengua catalana*. Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana. <<http://www.enciclopedia.cat/iniciarsessio?current=index>>.
- La imagen de Francia en España durante la segunda mitad del siglo XVIII*. Alacant: Instituto de Cultura «Juan Gil-Albert», 1996. 65-82.
- Ginebra, J. “Sobre el lèxic de l’obra teatral d’Àngel Guimerà.” En J. Massot i Muntaner coord. *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes. LIII*. Barcelona: PAM, 2006. 103-121.
- Giner Monfort, J. *El valencià de la Valldigna*. València: PUV, 2013.
- Guerrero Ramos, G. *Neologismos en el español actual*. Madrid: Arco Libros, 2010.
- Guillén, J. *El habla de Orihuela*. Alacant: Instituto de Estudios Alicantinos, 1974.
- Jordà Mulet, J. ed. *Paraules en xarxa*. València, 2014.
- Juan Redal, E. “Dades per a l’estudi de la societat valenciana del segle XVI: Els últims codicils testamentaris i l’inventari de béns d’En Jaume Garcia d’Aguilar, senyor d’Alaquàs.” En S. Bru i Vidal dir. *Crónica de la XIV Asamblea de Cronistas Oficiales del Reino de Valencia*. València: Academia de Cultura Valenciana, 1984. 231-272.
- Labèrnia, P. *Diccionari de la llengua catalana ab la correspondència castellana y llatina*. Barcelona: Espasa Germans, 1839-1840. 2 vols.
- . *Diccionari de la llengua catalana ab la correspondència castellana y llatina, considerablement augmentat y corregit per una societat de literats, cultivadors de la llengua catalana*. Barcelona: Espasa Germans, editors, 1864-65. 2 vols.
- Lamarca, L. *Ensayo de un diccionario valenciano-castellano*. València: J. Ferrer de Orga. 1839.
- Llorente Falcó, T. *Memorias de un setentón*. Valencia: Federico Doménech, 2001. 3 vols.
- Malvezin, P. *Glossaire de la langue d’oc*. París, 1909.
- Martí, J. “Aportacions lèxiques valencianes.” *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura* 71 (1995): 341-368.
- . “La guerra del francès en los col-loquis valencianos.” En A. Furió dir. *Historia de Valencia*. València: Levante/Universitat de València, 1999. 416.
- . *Diccionari històric del valencià col·loquial*. València: Universitat de València, 2006.
- . *Els col·loquis valencians atribuïts a Carles Leon*. València: Denes, 2008.
- . *Josep Bernat i Baldoví. La tradició popular i burlesca*. Barcelona: Afers, 2009.
- . *Diccionari de Josep Bernat i Baldoví (1809-1864) en el seu context històric*. València: Denes, 2011.
- . *Diccionari de fraseologia (segles XVII-XXI)*. València: PUV, 2017.
- Martines, J. *El valencià del segle XIX: el lèxic*. Barcelona: IEC, 2012.
- Martínez Ruiz, A. *Vocabulario básico bilingüe*. Osca: Publicacions d’o Consello d’a Fabla Aragonesa, 2002.
- MGad: Martí i Gadea, J. *Diccionario valenciano-castellano*. València: José Canales Romà, 1891.
- Mistral, F. *Lou tresor dóu felibrige*. Raphèle-lès-Arles: Marcel Petit, 1878.
- Moñino, R. *Mil palabras singulares del léxico cojense*. Alacant: Institut de Cultura Juan Gil-Albert, 2007.
- Moran, J. & J. A. Rabella. *Diccionari etimològic manual*. Barcelona: ed. 62, 1999.
- Nabarro, C. I. “El aragonés residual de Tauste.” En *Tauste en su historia*. Tauste:

- Ayuntamiento, 2003. 45-102.
- Nagore, F. dir. *Endize de bocables de l'aragonés*. Osca: Instituto de Estudios Altoaragoneses, 1999.
- NDM: De Mauro, T. *Nuovo De Mauro. Grande dizionario italiano dell'uso, Internazionale*, 2018. <<https://dizionario.internazionale.it/>>.
- NLLE: Real Academia Española. *Nuevo tesoro lexicográfico de la lengua española* [en línea]. <<http://www.rae.es>>.
- PCC: Farnés, S. *Paremiologia catalana comparada*. Barcelona: Columna, 1992-1999. 8 vols.
- Pérez Samper, M. Á. "Vida cotidiana y sociabilidad de la nobleza catalana del siglo XVIII: el Barón de Maldà." *Pedralbes* 23 (2003): 433-476.
- Pratt, C. *El anglicismo en el español peninsular contemporáneo*. Madrid: Gredos, 1980.
- Quintana, A. "El parlar de la Codonyera." *Estudis Romànics* 17 (1976-1980): 1-253.
- Rey, A. dir. *Dictionnaire historique de la langue française*. Paris: Le Robert, 2006.
- Rubattu, A. *Dizionario universale della lingua de Sardegna*. Edes, 2006. <http://www.sardegnaicultura.it/documenti/7_81_20080107092727.pdf>.
- Segura i Llopes, J. C. *Estudi lingüístic del parlar d'Alacant*. Alacant: Institut de Cultura «Juan Gil-Albert», 1996.
- TLFi: *Le Trésor de la Langue Française Informatisé*. Paris: Centre National de la Recherche Scientifique. <<http://atilf.atilf.fr/>>.
- Varela, E. *Los galicismos en el español de los siglos XVI y XVII*. Madrid: CSIC, 2009.
- Veny, J. *Mots d'ahir i mots d'avui*. Barcelona: Empúties, 1991.
- . *Per una història diatòpica de la llengua catalana*. Barcelona: PAM, 2009.
- Villar, P. *La ciutat dels cafès. Barcelona 1750-1880*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2008.
- VLCM: *Vocabulari de la Llengua Catalana Medieval de Lluís Faraudo de Saint-Germain*. Germà Colón dir., Barcelona, IEC, <<http://www.iecat.net/faraudo/default.asp#Top>>.

Col·loquis

- Bernat: Coloqui entre el tio Bernat y Saro, revenedors del mercat, en què es referixen algunes de les ocurrències de esta ciutat en les actuals circumstàncies*. València: Chendres de Chusep Estevan, 1813.
- Bernat 2: Segona part del coloqui o junta secreta que en casa el tio Bernat tingueren este, son nebot Saro y el Rallat de Masanasa, tots revenedors del Mercat*. València: Chendres de Chusep Estevan, 1813.
- Chilo y Pacalo, llauradors de l'Horta, marcharen y arribaren a Chirona el dia 23 de març, en el que fon la entrada tan desichada del nostre rey Don Fernando, vingueren acompanyant-lo poble per poble hasta València, y ara pensen donar-li la bienvenida en nom de tota la Orta*. València: imprenta de Francisco Brusola, [s. a.: 1814].
- Chorro: Segon conversació que tingueren Chorro el Parrut, ordinari de Almusafes, y Bonifàcio Tolondro, fiel de fechos del mateix poble*. València: Francisco Brusola, s. a.
- Chusep: Rahonament y coloqui nou de Chusep el Bo y Providència de per part de mare, escolà de un poblet alrededor de València, en què li demana llicència al retor del poble per a anar a dita ciutat y desfogar el seu cheni contra els francesos y agabachats, per una feta que li feren en lo mercat*. València: Josef Tomàs Nebot, 1813.
- Eixèrsit: Conversació que tingueren Saro Perrengue, carreter de Godella, y el doctor Don Bonifàcio Cudol, abogat de València, en lo mes de agost de l'any 1813*,

- después de la anada de l'eixèrsit francés del mariscal Suchet.* València: impr. dels Chendres de Chusep Estevan, 1813.
- Estàtua: Conversasió que tingueren Saro Perregue, carreter de Godella, y el dotor Cudol, abogat de València, en la plasa de la Seu, dabant la estàtua del nostre rey Fernando Sèptim, que Déu guarde, colocada en 23 de maig de l'any 1809.* València: Miquel Estevan, [s. a.: 1809].
- Felip: Coloqui nou en què-l so Felip y-l so Jusep, llauradors de l'Horta de València (molt patriotes y poc tontos), discurreixen sobre l'obelisco y estàtua del nostre amat rey, manada colocar en la plaça dels Desamparats.* València: Oficina del Diari, 1809.
- Joro: Conversació que tingueren Joro el Parrut, ordinari d'Almusafes, y Bonifàcio Tolondro, fiel de fechos del mateix poble.* València: imp. del Diari, 1811.
- Guerrillero: Conversasió que tingueren Saro Perregue, guerrillero de Godella, y el dotor Cudol, abogat y milisià, sobre la venguda de Suchet a València.* València: impr. dels Chendres de Chusep Estevan, s. a.
- Pasmat Nelo de la eixida tan repentina de València que han fer els francesos, vol saber la causa, y esplica algunes propietats de ells, y al mateix temps canta una cantinela en honor del nostre cheneral. Coloqui valencià.* València: impr. de Miguel Estevan y Cervera, 1813.
- Pep: Rahonament entre Pep d'Aldaya y Miquel el d'Alaquàs referint les notícies del dia.* València: Viuda de Peris, 1809.
- Rafelo: Rafelo de Picasent ignora la novetat del dia 21 de chuliol añ 1813, y Toni de Alcàcer li explica el perquè y la causa del bullisio y la alegria de la ciutat de València.* València: impr. de Brusola, 1813.
- Raspós: Rahonament entre el Raspós de Rusafa y el Rull de Patraix.* València: Miquel Estevan, s. a.
- Raspós 2^a: Segona part del rahonament entre el Raspós de Rusafa y el Rull de Patraix.* València: Miquel Estevan, s. a.
- Raspós 3^a: Tercera part del rahonament del Raspós de Ruçafa y-l Rull de Patraix.* [València: Miquel Estevan], s. a.
- Raspós 4^a: Quarta part del rahonament del Raspós de Ruçafa y-l Rull de Patraix.* [València: Miquel Estevan], s. a.
- Tarròs: Conversasió entre el llisensiado Tarròs d'Almàsera y Tòfol Rosegó de Alboraya.* València: impr. dels Chendres de Chusep Estevan, s. a.
- Trilingüe: Coloqui trilingüe o coloqui entreverat de valencià y castellà y uns cantonets en lletí, entre Macià el Parlador y-l mestre d'escola d'un poble de l'Horta de València.* València: Oficina del Diari, 1809.